

אמא מזדקנת במולדת החדשה

הכתיבה ביידיש בארצות הברית נולדה זקנה. מחקר חדש ומקיף בודק מדוע פרוחה כתיבת ספרות ביידיש דווקא שם, ובוחן את יהדות ארצות הברית בתקופת ההגירה הגדולה שהתרחשה בסוף המאה ה־19 ובתחילת המאה העשרים דרך נקודת המבט של הכתיבה ביידיש | **ימימה חובב**

ב־1954 הסופר יוסף אופטושו:

אמנות המלה ביידיש פרסה את כנפיה דווקא באמריקה, רחוק מן המולדת; באמריקה היא הייתה לעשירה יותר, לעסיסית ונאמנה יותר לעצמה (עמ' 82).

ראשונים ואחרונים

על עטיפת הספר מופיע ציורו של רפאל סוייאר 'שיעור בריקוד' שנוצר ב־1926. בתמונה שני צעירים יהודים אמריקנים ממוצא מזרח אירופי רוקדים ריקוד זוגות בסלון הבית, אך על פניהם הבעה קפואה והם אינם מישירים מבט זה אל זה. גם בני המשפחה האחרים, היושבים מאחורי הרוקדים, שקועים איש איש במחשבותיו או בשינה ולא נוצר ביניהם כל קשר. הם נראים אבודים, תלושים וחסרי עניין במציאות הסובבת אותם, ואינם מביעים כל עניין גם ברכיבים המעטים שעוד נותרו להם מן 'המולדת הישנה' – תמונת הסב והסבתא התלויה על הקיר מאחוריהם ועיתון ביידיש המונח ברישול על ברכיה של האם. תהליך ההתערות החברתית והתרבותית המהירה בארצות הברית היה אפוא מורכב ותבע מן המהגרים היהודים גם מחירים רבים – נפשיים, משפחתיים, דתיים, תרבותיים וחברתיים



אחת הדרמות הגדולות שפקדו את העם היהודי במפנה המאות ה־19 והעשרים – דרמה שמטבע הדברים נקודת המבט הציונית מיעטה בחשיבותה – היא ההגירה ההמונית ששטפה את העולם היהודי. כחלק מתופעה כלל עולמית שהיו שותפים לה עשרות מיליונים שנדדו ממקום למקום ובעיקר מאירופה ליבשת אמריקה על שני חלקיה, היגרו בשנים 1870-1924 למעלה מ־2.7 מיליון יהודים ממזרח אירופה לארצות הליברליות והדמוקרטיות שמעבר לים, רובם המכריע לארצות הברית. כך הפכה הקהילה היהודית בארצות הברית למתחרה על התואר 'הקיבוץ היהודי הגדול בעולם', תואר שאכן נשאה בו תקופה ממושכת, והעיר ניו יורק הפכה לעיר המאוכלסת במספר הגבוה ביותר של יהודים בעולם כולו. ספרו החדש של פרופ' אברהם נוברשטרן, חוקר ספרות היידיש ותרבותה בתקופה המודרנית, מוקדש ליצירה הספרותית ביידיש שהיא מפרותיו התרבותיים של גל ההגירה הזו. ספרות זו הייתה עשירה ומגוונת, ועל אף הקשיים הרבים שסבלה מהם – והספר דן בהם בהעמקה – הצליחה לקיים חיים תוססים ומלאי עניין במשך קרוב למאה שנה, כפי שהעיד עליה



כאן גר העם היהודי
ספרות יידיש בארצות הברית
אברהם נוברשטרן
מאגנס, תשע"ה, 747 עמ'



בניו יורק של ראשית המאה העשרים – השטעטל הגדול בהיסטוריה – היידיש הייתה כמעט שפה שנייה. נשים יהודיות התומכות בפרנקלין רוזוולט יושבות בדוכן המעוטר בפוסטרים ביידיש ובאנגלית ומלמדות נשים יהודיות אחרות – בהן מהגרות – איך להצביע. 1935
צילום: Harris & Ewing, kheelcenter

ובשאלות כלליות אחרות הנוגעות בכתיבה ביידיש בארצות הברית. נוברשטרן פותח בדיון במעמדו של המרכז האמריקני בין המרכזים האחרים של תרבות היידיש בעולם – פולין, ברית המועצות ובמידה פחותה ארגנטינה – בסוף המאה ה-19 ובמחצית הראשונה של המאה העשרים. מכאן עובר הספר לעסוק בשאלה במה תרמה ארצות הברית, על כל מה שייצגה, ליצירה ביידיש, ובמה הציבה בפניה מכשולים. יוצרים יהודים רבים נהנו מאווירת החופש

העולם הישן במזרח אירופה או לנסות לקשר בין השניים? מהו תפקידה של היידיש במורשת התרבותית היהודית והאם ניתן לזנוח אותה מבלי לאבד את רציפות היצירה היהודית? האם על הכתיבה ביידיש להוות מסגרת משמרת או דווקא כלי שיהווה מצע לחידוש? והאם הכתיבה ביידיש בארצות הברית צריכה לשמש מסגרת להשלמה עם העבר היהודי במזרח אירופה, או שמא אמצעי למרד בעולם הישן? ארבעת פרקיו הראשונים של הספר עוסקים בהרחבה בשאלות אלה

הספר דן בתהליך מורכב זה ובמקומה של המלה הכתובה ביידיש בשלבי ההתערות. והרי הייתה בכך, לפחות לכאורה, משום סתירה פנימית: היאחות בשפה ישנה תוך ניסיון לתקוע יתד במולדת החדשה – הילכו שניהם יחדיו? ואכן, הספר מנתח את לבטיהם של היוצרים ביידיש בארצות הברית: האם ניתן ליצור ביידיש בארץ שהיידיש אינה מהווה חלק טבעי מהווייתה? האם יש למקד את הכתיבה ביידיש בהוויה היהודית הנרקמת בארצות הברית, להפנות את המבט אל

היצירה ביידיש נמשכה בארצות הברית קרוב למאה שנה, אך זו הייתה למעשה יצירה של דור אחד, דור המהגרים בלבד שקיומו נמתח על פני תקופה ממושכת ונציגיו התחלפו

באמריקה. היידיש התקשתה להקיף את מלוא הגילויים של החיים, שחלקם הניכר לא התנהל ביידיש גם בקרב דוברי היידיש עצמה. זאת ועוד, החדירה המתמדת של מלים אנגליות לשפת הדיבור העמיקה עוד את הפער בין זו לבין שפת הכתיבה.

ארבעת פרקי הפתיחה עומדים בהרחבה על היחסים המורכבים בין הכתיבה ביידיש בארצות הברית לבין המורשת שהביאו היוצרים מן 'המולדת הישנה', כמו גם על היחסים המורכבים בין דור הבנים לדור הוריהם בקרב המהגרים, כפי שהדבר בא לידי ביטוי ביצירות רבות. הם בוחנים גם את ההוויה החברתית של הכותבים, את היחסים ביניהם, את זרמי הכתיבה ואת קבוצות הכותבים שצמחו בקרבם. הספר עוסק במגוון סוגות של כתיבה – רומנים, סיפורים קצרים, מחזות, שירה ומאמרים – ורבים מהם הוא בוחן בהעמקה יתרה בשיטת הקריאה הצמודה, תוך שימוש בהצגה מפורטת של הטקסטים ובציטוטים רבים המאפשרים גם למי שאינו בקיא ביצירות להבין את הדברים. יתרון בולט נוסף של הספר הוא בהבאת תרגומים לעברית לציטוטים מיידיש לטובת הקורא הישראלי שאינו מצוי ביידיש. גם לשונו הקולחת של הספר ראויה לציון. לאחר פרקי הפתיחה, המנתחים גם הם

שהייתה רחוקה מהם; ו'אחרונים', כי בניהם ובנותיהם כבר נשמו וחיו באנגלית. לכל היותר הם היו מוכנים להוקיר את עולם הוריהם, אך לא היה בכוחם – וגם לא ברצונם – להעניק לו המשך (עמ' 11-12).

אמנם, בשל העובדה שההגירה היהודית לארצות הברית נמשכה עשרות שנים, רציפות היצירה ביידיש נמשכה בה קרוב למאה שנה, אך זו הייתה למעשה יצירה של דור אחד, דור המהגרים בלבד שקיומו נמתח על פני תקופה ממושכת ונציגיו התחלפו.

פער הולך ומתרחב

עוד הקשתה על היוצרים העובדה שספרות היידיש לא צמחה באופן טבעי מהרחוב האמריקני ומהוויית החיים ששררה בו. הפער בין הלשון המדוברת לבין הלשון הכתובה – פער שקיים בכל ספרות – הלך והתרחב

ומתנופת היצירה שמצאו בארצות הברית, מהאינטנסיביות ומהלכי הרוח האופטימיים ששררו בה, אך עם זאת עמדו בפניהם גם אתגרים קשים: הם חיו בתודעה ברורה ומתמדת כי קצה של היידיש בקרב הקהל האמריקני, המצומצם ממילא, קרוב מאוד. ב-1924 נסגרו כמעט לחלוטין שערי ארצות הברית בפני מהגרים יהודים, ודוברי יידיש חדשים חדלו מלהגיע אליה:

הסופר, העיתונאי והשחקן ביידיש שהיו מפוכחים דיים לגבי יכולת עמידותו של מפעלם התרבותי היו מגיעים במהרה למסקנה שמדובר בהוויה של דור אחד: שהם גם 'ראשונים' וגם 'אחרונים'. 'ראשונים', כי הוריהם של סופרי יידיש באמריקה – שברוב המקרים נותרו במזרח אירופה והמשיכו לחיות בעולמם המסורתי – התקשו להיות שותפים להוויה הרוחנית של בניהם, הוויה

כרזה של המחזה 'ינקי דודל'
היהודי' שהועלה בניו יורק
ביידיש ב'1905
מאוסף ספריית הקונגרס



יצירות אחדות, מובאים עשרה פרקים המוקדשים כל אחד ליוצר אחר, ביניהם יצחק בשביס זינגר, שלום אש, משה לייב האלפרן וה' לייזויק (הלוא הוא לייזויק האלפר). פרק אחד מוקדש לשירתה של אנה מרגולין, היא רוזה לכנסבוים, ואגב כך נוגע בשאלת מקומן של נשים נוספות בכתיבה ביידיש בארצות הברית. תופעה זו הייתה נדירה למדי ושיקפה חוסר אמון ביכולתן של נשים לכתוב יצירה ראויה לשמה, כפי שעולה מדברי ידידה הקרוב של מרגולין, ראובן אייזלנד:

גם בעיני זה פלא כיצד אנשים דווקא חושבים שא"מ היא גבר, אך הטענה הכללית היא שהשירים כתובים ביד מיומנת ואישה אינה יכולה לכתוב כך (עמ' 507).

על מורכבותה, כפי שהיטיב לתאר אותה יצחק בשביס זינגר:

ה'מאמע-לשון' שלנו הזדקנה. אמה היא עתה כבר סבתא וסבתא רבא. היא נדדה אתנו מגרמניה לפולין, רוסיה, רומניה. כעת היא באמריקה, אבל ברוחה היא חיה עם המולדת הישנה, עם זיכרונותיה ... היא זוכרת בצורה טובה וחדה יותר מה שהתרחש לפני חמישים שנה מאשר מה שקרה אתה היום בבוקר (עמ' 103). □

לכמעט חסרת סיכוי, אך החלוקה הברורה לפרקים העוסקים ביוצרים שונים מאפשרת גם בחירה בקריאת פרקים אחדים או קריאה מודולרית שלהם, וכך יכולים למצוא בספר עניין ותועלת גם אלה שנושאו אינו תחום עיסוקם העיקרי. חבל רק שהספר אינו כולל גם פרק סיכום המציג את מסקנותיו המרכזיות, וכך סיומו נותר פתוח מעט. מכל מקום, הספר מציג תמונה עשירה ומפורטת של מקומה של היידיש בחיי היהודים בארצות הברית

עוד תורם לספר הנספח הכרונולוגי המפורט, הכולל את אירועי התרבות המרכזיים הקשורים בין השאר בהוצאת ספרים ביידיש, בפרסום כתבי עת ובפעילותם של תאטראות ביידיש, לצד תאריכי יסוד בהיסטוריה היהודית, האמריקנית והכללית שנודעה להם השפעה על דרכה של התרבות היידית בארצות הברית.

אורכו של הספר – המכיל כ-700 עמודי תוכן – הופך את הקריאה בו מכריכה לכריכה על ידי הקורא המצוי